

Ю. Р. Антонюк
магістрант ННІ педагогіки (Магістратура 8.18010020
"Управління навчальним закладом" Житомирського
державного університету імені Івана Франка,
м. Житомир) *e-mail*: Yulia_Antoniuk_@list.ru

Соціально-історичний досвід управління навчальним закладом в Україні

У статті досліджується розвиток загальноосвітніх та вищих навчальних закладів України на базі аналізу соціально-історичного досвіду. Здійснено аналіз особливостей соціально-історичного досвіду управління навчальним закладом в Україні. Висвітлені історичні зміни в українській освітній системі. Виокремлено розвиток та підготовка науково-педагогічних працівників.

Актуальність теми дослідження зумовлено змінами в національній політиці освіти, яка вимагає системного, діяльнісного та особистісно-орієнтованого підходів.

Питання управління навчальним закладом вивчали такі автори як Л. Даниленко, Г. Єльнікова, С. Немченко та багато інших. Освітній менеджмент досліджували В. Крижко, Ю. Конаржевський. Історію становлення та розвиток української школи розглядали у своїх працях В. Курило, Л. Артемова, О. Любар, М. Стельмахович, Д. Федоренко. На сучасну освіту вплинули погляди таких діячів як М. Грушевський, С. Русова, А. Макаренко, В. Сухомлинський тощо [1: 3].

Мета статті – висвітлення особливостей соціально-історичного досвіду управління навчальним закладом в Україні.

В Україні 60-70-і рр. ХІХ ст. поступово формувалася система підготовки вчителів, зокрема для початкових шкіл. Наприкінці 60-70-х рр. були створені трирічні вчительські семінарії, що будували свою роботу на базі двокласних училищ. Серед перших учительських семінарій – Коростишівська (заснована в 1869 р), Херсонська (1871), Аккерманська (1872), Переяславська (1878). У 1870 році в Чернівцях відкрито вчительську чоловічу гімназію, а 7 грудня 1874 року створено Чернівецький університет. На західноукраїнських землях учителів для народних шкіл готували вчительські семінарії – Львівська, Чернівецька, Мукачівська, Ужгородська та ін. Вчителів для повітових училищ, церковнопарафіяльних шкіл, вищих початкових і міських училищ готували вчительські інститути [2: 52].

У першій половині ХІХ ст. педагогічна думка розвивалася під впливом творів і міркувань письменників І. Котляревського, Т. Шевченка, П. Куліша, М. Корфа, О. Духновича та інших. У 1874 році у Глухові був створений перший вчительський інститут, який нараховував 26 учительських семінарів і 6 вчительських інститутів.

Серед прогресивних педагогів України, що внесли в другій половині XIX –початку XX в. вагомий внесок у розвиток освіти і педагогічної думки А. В. Духнович, Н. Ф. Левицький, Т. Г. Лубенець, Б. Д. Грінченко, Х. Д. Алчевська, С. М. Ковальов та ін. Розвиток капіталізму, боротьба прогресивної громадськості обумовили подальший ріст вищої школи.

В Україні центрами наукової думки, підготовки вчених, учителів для середніх шкіл, лікарів, юристів та інших фахівців стали Харківський, Київський і Новоросійський (м. Одеса) університети, Ніжинський історико-філологічний інститут (1875), на західноукраїнських землях – Львівський і Чернівецький університети.

Харківський університет у період з 1805 по 1834 рр. був, по суті, центром організаційно-методичного керівництва народним просвітництвом в Україні і на півдні Росії. До початку 60-х років XIX ст. Харківський університет підготував понад 3200 лікарів, юристів, педагогів. Серед його випускників більше 550 працювали викладачами в середніх навчальних закладах, близько 80 – професорами вітчизняних університетів і ліцеїв. Вищі навчальні заклади, насамперед університети, царський уряд розглядав як оплот самодержавства, джерело поповнення державного апарату та промисловості благонадійними кадрами.

Є. М. Хриков зазначає, що у першу чергу це пов'язано з концепцією державної освітньої політики, що формувалася в 1-й половині XIX ст., яка в якості головного завдання вітчизняної вищої школи визначила підготовку висококваліфікованих кадрів для обслуговування державного апарату [3: 54].

Університети як центри навчальних округів сприяють швидкому розширенню мережі гімназій, ліцеїв, повітових і комерційних училищ, шкіл. Створені при університетах педагогічні інститути вперше в історії університетської педагогічної освіти порушили питання про спеціальну підготовку вчителів як в умовах очної форми, так і екстерном. Вчені та провідні викладачі університетів активно допомагають школі, просвітництву народу.

При університетах організуються курси для вчителів гімназій, проводяться перші вчительські з'їзди. Створені вченими університетів наукові товариства об'єднують не тільки викладачів університетів, але і вчителів, широку педагогічну громадськість.

Все життя університетів (наукове, навчальне, суспільне) підлягало опіці і регламентації з боку уряду і навчальної адміністрації. Правда, під тиском революції 1905-1907 рр. уряд пішов на деякі поступки, скасував інспекцію над студентами і деякі обмеження в прийомі і повернув університетам і іншим вузам внутрішню автономію. У 20-тих – на початку 30-х років яскраво проявилися дві протилежні тенденції в університетському питанні. З одного боку, в Україні відкрився новий університет у Катеринославі, йшов процес інтенсивної реорганізації Київського, Харківського та Одеського університетів, відчував на собі величезний вплив із боку українських університетів Сімферопольський університет. З іншого боку, у зв'язку з важким економічним становищем був скасований ряд вищих

навчальних закладів, у тому числі університети, що виникли в незалежній Україні після 1917 року: Київський український народний університет, Український державний університет у Кам'янець-Подільському. У 1919 р було введено "Тимчасове положення ... про управління вищими навчальними закладами", відповідно до якого усім вузам наказувалося вести роботу в трьох напрямках: науковому, науково-навчальному і просвітницькому. Відкривались нові навчальні заклади на периферії. У 1956-1957 рр. були створені медичні інститути у Ворошиловграді і Тернополі, куди перевели частину студентів із Київського і Харківського медінституту [3: 55].

У 1903 році в Одесі, були відкриті Вищі жіночі педагогічні курси, реорганізовані в 1906 році у Вищі жіночі курси з історико-філологічним і фізико-математичним факультетами. У 1908-1910 рр. вони поповнилися юридичним і медичним факультетами. Останній пізніше було перетворено у жіночий медичний інститут. У 1907 році в Харкові відкрилися Вищі жіночі курси з історико-філологічним, фізико-математичним і юридичним відділеннями.

У 1919 р. введено "Тимчасове положення ... про управління вищими навчальними закладами", відповідно до якого усім вищим навчальним закладам пропонувалося вести роботу у трьох напрямках: науковому, навчальному й просвітницькому. Керівництво господарською діяльністю покладалося на господарський комітет. Посади ректора і проректора скасовувалися, а їхні функції виконували комісари вищих навчальних закладів, які призначалися владою і мали надзвичайні повноваження.

З 1950-1960 рр. якість і кількість складу науково-педагогічних працівників вузів збільшилася з 14,5 тис. до 24,7 тис. чоловік. Відомі вчені, що викладали у вузах, сприяли активізації наукової роботи студентів. Відмінною рисою університетів у порівнянні з педінститутами в питанні підготовки педагогічних кадрів була науково-дослідна спрямованість університетської освіти. В 1960-1970 рр. основну увагу при плануванні підготовки кадрів зверталася на ті ланки вищої освіти, які забезпечували науково-технічний прогрес у всіх галузях народного господарства, подальший ріст культури і добробуту працівників. У середині 70-х рр. була зроблена спроба вдосконалення процесу формування висококваліфікованих фахівців-педагогів в умовах університетів. У методичне забезпечення були впроваджені навчально-методичні комплекси, що були покликані забезпечити єдність фундаментальної, спеціальної і психолого-педагогічної підготовки [3: 57].

Науково-технічний прогрес потребував мобільної системи підготовки фахівців, а вузівські програми практично не змінювалися. Вузи були в полоні інструкцій та приписів, вони не мали права змінювати програми навчання. Погоня за виконанням плану прийому та випуску фахівців призводила до того, що виключити недбайливого студента можна було тільки у випадку, якщо він сам припиняв відвідувати тривалий час університет, або чинив кримінальний вчинок. У середині 80-х рр. проводилася реформа загальноосвітньої і професійної школи. Вищі навчальні заклади України

вносили значний внесок у її реалізацію. Наступним кроком був активний розвиток вищої освіти.

Досліджений соціально-історичний досвід управління вищими навчальними закладами дав позитивні результати до розвитку освіти, якою вона є на сучасному етапі.

У 20-х роках ХХ століття починається новий період у становленні української школи. У працях М. Грушевського та С. Русової підіймається питання про створення національної системи освіти, роль вчителя у навчально-виховному процесі та вимоги до нього. Для керівників навчальних закладів цього часу характерні зв'язки з європейськими педагогами та застосування передового досвіду в національній українській школі[4: 119].

У 1921-1926 рр. розвиток в Україні характеризувався проявом двох протилежних тенденцій: залучення до української системи освіти загальних радянських педагогічних ідей, що було продиктовано створенням СРСР та формування специфічних рис в організаційному та змістовому аспектах.

На початку 20-х років у містах утворюються фабрично-заводські учнівства та індустріальні профшколи.

На початку радянського періоду з'являються нові методи роботи і організації школи, але у 30-х роках остаточно закріплюється класно-урочна система. В післявоєнний період, з розвитком відсотка освічених людей, зростають вимоги до директорів навчальних закладів: педагогічний стаж, підтримка комуністичних ідей, вища освіта.

Нові освітні реформи 70-80-х рр. запроваджують атестацію педагогічних кадрів і створюють умови для безперервної освіти. Після здобуття Україною незалежності приймаються принципово нові закони в сфері освіти, з'являються нові типи навчальних закладів, приватні школи. Починає вивчатися дисципліна "Менеджмент в освіті", що говорить про науковий підхід до питання управління навчальним закладом. Управління стає професією[5: 36].

Характерними сферами досліджень для цієї групи вчених були: пошук законів, принципів організаційних систем; методів і принципів управління; добору, підготовки і перепідготовки кадрів; ролі й стилю роботи керівника.

На теренах колишнього СРСР і в Україні, зокрема, добре відомі імена таких дослідників управління загальноосвітньою школою, як М. І. Кондаков, Ю. А. Конаржевський, М. М. Поташник, О. О. Орлов, І. П. Раченко, П. В. Худоминський, Т. І. Шамова та інші. Особливе місце посідає українська школа дослідників управління загальноосвітніми навчальними закладами: Є. С. Березняк, А. Д. Бондар, Б. С. Кобзар, В. О. Сухомлинський, М. В. Черпінський та інші. У наш час активно працюють у цьому напрямку В. І. Бондар, Л. І. Даниленко, Г. А. Дмитренко, Г. В. Єльнікова, О. І. Зайченко, Л. М. Карамушка, Н. Л. Коломінський, В. І. Маслов, В. В. Олійник, Н. М. Островерхова, В. С. Пікельна, Е. М. Хриков та інші, які плідно досліджують різні аспекти управління навчальними закладами.

Отже, дослідження розвитку шкіл свідчить про те, що вищу якість освіти показують заклади з більшою автономією у сфері вибору методів навчання, організації навчального процесу, розпоряджень своїми коштами, орієнтацією на особистість дитини. Керівниками таких навчальних закладів майже завжди є особи з високим рівнем розвитку культури, моральними якостями, великим педагогічним досвідом, потребою до самовдосконалення. У таких установах діти не тільки отримують знання, а за роки навчання розвивають креативність і вміння пристосовуватися до змін. А це саме те, що потрібно нам сьогодні.

Соціально-історичний розвиток вищих навчальних закладів дав поштовх та позитивні результати до формування вищої освіти, якою вона є на даному етапі свого існування.

Список використаних джерел та літератури:

1. Хрестоматия по истории СССР, 1917-1945 : учеб. пособие для педагогических институтов по специальности "История" / [сост. С. И. Дегтерев и др. ; под ред. Э. М. Щагина.]. – М. : Просвещение, 1991. – 544 с.

2. Теоретико-прикладні аспекти управління закладами освіти : наук.-метод. посіб. / Л. М. Калініна, Н. М. Острроверхова, А. Ф. Остапенко ; за ред. Л. М. Калініної. – К. : Актуальна освіта, 2002. – 310 с.

Хриков Є. М. Управління навчальним закладом : навч. посіб. / Хриков Є. М. – К. : Знання, 2006. – 365 с.

Любар О. О. Історія української школи і педагогіки / Любар О. О., Стельмахович М. Г., Федоренко Д. Т. – К. : Знання, 2006. – 447 с.

5. Крижко В. Менеджмент в освіті : [навч.-метод. посіб.] / В. Крижко, Є. Павлютенков. – Київ, 1998. – 192 с.

Ю. Р. Антонюк

Социально-исторический опыт управления учебным заведением в Украине

В статье исследуется развитие общеобразовательных и высших учебных заведений Украины на базе анализа социально-исторического опыта. Осуществлен анализ особенностей социально-исторического опыта управления учебным заведением в Украине. Освещены исторические изменения в украинской образовательной системе. Выделено развитие и подготовка научно-педагогических работников.

Y. Antoniuk

The socio-historical experience of managing educational institutions in Ukraine

The article examines the development of secondary and higher educational institutions of Ukraine on the basis of analysis of the socio-historical experience. The analysis of the characteristics of social and historical experience of university management in Ukraine. Highlights historic changes in the Ukrainian educational system. Singled out the development and training of teaching staff.